

BERLINSKI KOMUNIKE

"Realizacija Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja"

Komunike Konferencije ministara visokoškolskog obrazovanja

u Berlinu 19. septembra 2003.

Preambula

Dana 19. juna 1999., godinu dana nakon Sorbonske deklaracije, ministri visokoškolskog obrazovanja iz 29 evropskih zemalja potpisali su Bolonjsku deklaraciju. Složili su se o važnim zajedničkim ciljevima razvoja koherentnog i kohezivnog Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja do 2010. godine. Na prvoj popratnoj konferenciji održanoj u Pragu 10. maja 2001., povećali su broj ciljeva i ponovo potvrdili svoju obavezu da uspostave Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja do 2010. Dana 19. septembra ministri visokoškolskog obrazovanja iz 33 evropske zemlje su se sastali u Berlinu da razmotre ostvareni progres i da odrede prioritete i nove ciljeve za naredne godine, u pogledu ubrzanja realizacije Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja. Saglasili su se o sljedećim razlozima, principima i prioritetima:

Ministri ponovo potvrđuju važnost društvene dimenzije Bolonjskog procesa. Potreba da se poveća konkurentnost mora se izbalansirati s ciljem poboljšanja društvenih karakteristika Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja, čiji je cilj jačanje društvene kohezije i smanjenje društvenih nejednakosti i nejednakosti spolova, kako na nacionalnom, tako i na evropskom nivou. U tom kontekstu, ministri ponovo potvrđuju svoj stav da je visokoškolsko obrazovanje javno dobro i javna odgovornost. Oni naglašavaju da u međunarodnoj akademskoj saradnji i razmjeni preovladavaju akademske vrijednosti.

Ministri uzimaju u dužno razmatranje zaključke Savjeta Evrope iz Lisabona (2000.) i Barcelone (2002.), čiji je cilj da se Evropa učini "najkonkurentnijom i najdinamičnijom ekonomijom u svijetu, zasnovanom na znanju, sposobnom za održiv ekonomski razvoj s više i boljih radnih mjesta i većom društvenom kohezijom" i poziv na dalju akciju i tješnju saradnju u kontekstu Bolonjskog procesa.

Ministri primaju na znanje Izvještaj o napredovanju poručen od Grupe za praćenje toka Bolonjskog procesa između Praga i Berlina. Ministri, također, primaju na znanje Izvještaj o trendovima III, koji je priredila Asocijacija evropskih univerziteta (EUA), kao i rezultate seminara, koje je organizovalo kao dio radnog programa između Praga i Berlina nekoliko država članica i institucija visokoškolskog obrazovanja, organizacija i studenti. Ministri su dalje primili na znanje nacionalne izvještaje, koji su dokaz znatnog napretka koji se čini u primjeni principa Bolonjskog procesa. I konačno, primili su na znanje poruke od Evropske komisije i Vijeća Evrope i priznaju njihovu podršku provošenju ovog procesa.

Ministri se slažu da treba uložiti napore da se osiguraju tješnje ukupne veze između sistema visokoškolskog obrazovanja i naučnoistraživačkog rada u njihovim zemljama. Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja u nastajanju će imati koristi od sinergije s Evropskim područjem istraživanja i time ojačati osnovu Evrope znanja. Cilj je da se očuva evropsko kulturno bogatstvo i jezička raznovrsnost, zasnovani na naslijeđu raznovrsnih tradicija i

podstakne njen potencijal inovacija i društvenog i ekonomskog razvoja kroz pojačanu saradnju između institucija visokoškolskog obrazovanja.

Ministri priznaju fundamentalnu ulogu u razvoju Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja koju imaju institucije visokoškolskog obrazovanja i studentske organizacije. Uzimaju na znanje poruku Asocijacije evropskih univerziteta (EUA), koja proističe iz Konvencije iz Graca institucija visokoškolskog obrazovanja, doprinos Evropske asocijacije institucija visokoškolskog obrazovanja (EURASHE) i saopćenja ESIB-a – Nacionalnih unija studenata u Evropi.

Ministri pozdravljaju interes koji pokazuju druge regije svijeta za razvoj Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja, te pozdravljaju naročito prisustvo predstavnika iz evropskih zemalja koje još nisu strane u Bolonjskom procesu, kao i iz Odbora za praćenje zajedničkog prostora visokoškolskog obrazovanja Evropske unije, Latinske Amerike i Kariba (EULAC), kao gostiju na ovoj konferenciji.

Napredak

Ministri pozdravljaju razne inicijative koje su poduzete nakon Praškog sastanka na vrhu o visokoškolskom obrazovanju da se krene ka višoj uporedivosti i kompatibilnosti, da se sistemi visokoškolskog obrazovanja učine transparentnijima i da se pojača kvalitet evropskog visokoškolskog obrazovanja na institucionalnom i nacionalnom nivou. Ministri cijene saradnju i angažovanje svih partnera – institucija visokoškolskog obrazovanja, studenata i drugih korisnika – za tu svrhu.

Ministri naglašavaju značaj svih elemenata Bolonjskog procesa za stvaranje Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja i ističu potrebu da se pojačaju naponi na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou. Međutim, da bi se procesu dao dalji zamah, obavezuju se na određivanje privremenih prioriteta za slijedeće dvije godine. Ministri će pojačati napore na promovisanju djelotvornih sistema osiguranja kvaliteta, ubrzati djelotvornu upotrebu sistema koji se zasniva na dva ciklusa i poboljšati sistem priznavanja stepena /diploma/ i perioda /trajanja/ studija.

Osiguranje kvaliteta

Kvalitet visokoškolskog obrazovanja se pokazao kao srce stvaranja Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja. Ministri se obavezuju da će podržati dalji razvoj osiguranja kvaliteta na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou. Ministri naglašavaju potrebu da se izrade zajednički kriterijumi i metodologije za osiguranje kvaliteta.

Ministri, također, naglašavaju da je, u skladu sa principom institucionalne autonomije, primarna odgovornost za osiguranje kvaliteta u visokoškolskom obrazovanju na svakoj instituciji ponaosob i to daje osnovu za stvarnu odgovornost akademskog sistema u okviru kvaliteta svake države.

Prema tome, ministri se slažu da do 2005. godine državni sistemi osiguranja kvaliteta treba da obuhvate:

- Definiciju odgovornosti uključenih tijela i institucija.

- Evaluaciju programa ili institucija , uključujući internu (pr)ocjenu, izvanjsku kontrolu, učešće studenata i objavljivanje rezultata.
- Sistem akreditacije, sertifikacije ili uporedivih procedura.
- Međunarodno učešće, saradnja i stvaranje mreže.

Na evropskom nivou, ministri pozivaju ENQA preko članica, u saradnji sa EUA, EURASHE i ESIB, da izrade usaglašeni paket standarda, procedura i smjernica za osiguranje kvaliteta, da istraže načine obezbjeđenja adekvatnog sistema kontrole od strane kolega za osiguranje kvaliteta i/ili agencije ili tijela za akreditaciju, i da podnesu povratni izvještaj preko Grupe za praćenje ministrima u 2005. godini. U odgovarajući obzir će se uzeti ekspertiza drugih asocijacija i mreža za osiguranje kvaliteta.

Struktura stepena: usvajanje sistema koji se u osnovi bazira na dva glavna ciklusa

Ministri sa zadovoljstvom primjećuju da je sada u toku, slijedeći opredjeljenje iz Bolonjske deklaracije za ciklični sistem, sveobuhvatano restrukturiranje evropskog plana visokoškolskog obrazovanja. Svi se ministri obavezuju da će primjena cikličnog sistema početi do 2005. godine.

Ministri podvlače značaj konsolidovanja učinjenog napretka i poboljšanja razumijevanja i prihvatanja novih kvalifikacija kroz pojačanje dijaloga u institucijama i između institucija i poslodavaca.

Ministri ohrabruju države članice da razrade okvir uporedivih i kompatibilnih kvalifikacija za svoje sisteme visokoškolskog obrazovanja, u kojem bi trebalo tražiti opis kvalifikacija u smislu radnog opterećenja, nivoa, rezultata učenja, sposobnosti i profila. Takođe se prihvataju da razrade sveobuhvatan okvir kvalifikacija za Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja.

U tim okvirima, stepeni /diplome/ bi trebalo da imaju različito definisane rezultate. Diplome prvog i drugog ciklusa bi trebalo da imaju različite orijentacije i različite profile, kako bi se udovoljilo različitim ličnim, akademskim potrebama i potrebama tržišta rada. Diplome prvog ciklusa bi trebalo da daju pristup, u smislu Lisabonske konvencije o priznavanju, programa drugog ciklusa. Diplome drugog ciklusa bi trebalo da daju pristup doktorskim studijama.

Ministri pozivaju Grupu za praćenje da istraži da li se može i kako povezati kraće obrazovanje sa prvim ciklusom kvalifikacijskog okvira za Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja.

Ministri naglašavaju svoju obavezu da svim odgovarajućim sredstvima učine visokoškolsko obrazovanje dostupnim svima na osnovu sposobnosti.

Promocija mobilnosti

Mobilnost studenata i nastavnog i administrativnog osoblja je osnova za stvaranje Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja. Ministri naglašavaju njen značaj za akademske i kulturne, kao i političke, društvene i ekonomske sfere. Sa zadovoljstvom primjećuju da se, od njihovog posljednjeg sastanka, mobilnost povećala, zahvaljujući i znatnoj podršci programa Evropske unije, i slažu se da preduzmu neophodne korake za poboljšanje kvaliteta i pokrivenosti statističkih podataka o mobilnosti studenata.

Ministri ponovo potvrđuju namjeru da ulože sve napore na otklanjanju prepreka mobilnosti unutar Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja. S namjerom da promovišu mobilnost studenata, ministri će preduzeti neophodne korake da omoguće prenosivost nacionalnih zajmova i stipendija.

Uvođenje sistema kredita

Ministri naglašavaju važnu ulogu Evropskog sistema transfera kredita (ECTS) u olakšavanju mobilnosti studenata i razvoju međunarodnog plana i programa. Ministri primjećuju da ECTS sve više postaje opšta osnova za nacionalne sisteme kredita. Oni dalje podstiču napredak sa ciljem da ECTS postane ne samo sistem transfera nego i akumulacije kredita, koji će se dosljedno primjenjivati kako se razvija u nastajućem Evropskom području visokoškolskog obrazovanja.

Priznavanje diploma: usvajanje sistema lako razumljivih i uporedivih diploma

Ministri podvlače značaj Lisabonske konvencije o priznavanju, koju bi trebalo da ratifikuju sve zemlje koje učestvuju u Bolonjskom procesu i pozivaju ENIC i NARIC mreže zajedno sa nadležnim nacionalnim organima da šire i unapređuju primjenu Konvencije.

Ministri postavljaju cilj da svaki student koji diplomira nakon 2005. godine treba dobiti dodatak diplomi automatski i besplatno. Taj dodatak trebalo bi da bude na evropskom jeziku koji se široko koristi.

Ministri apeluju na institucije i poslodavce da potpuno koriste dodatak diplomi i da tako iskoriste prednost poboljšane transparentnosti i fleksibilnosti sistema diploma /stepena/ visokoškolskog obrazovanja, kako bi se stimulisale mogućnosti zaposlenja i olakšalo akademsko priznavanje za dalje studije.

Institucije visokoškolskog obrazovanja i studenti

Ministri pozdravljaju privrženost visokoškolskih obrazovnih institucija i studenata Bolonjskom procesu i priznaju da upravo konačno aktivno učešće svih partnera u procesu osigurava njegov dugoročni uspjeh.

Svjesni doprinosa koji jake institucije mogu dati ekonomskom i društvenom razvoju, ministri prihvataju da institucije treba ovlastiti za donošenje odluka o svojoj internoj organizaciji i administraciji. Ministri dalje pozivaju institucije da osiguraju da se reforma potpuno integriše u osnovne institucionalne funkcije i procese.

Ministri primjećuju konstruktivno učešće studentskih organizacija u Bolonjskom procesu i podvlače neophodnost da se studenti uključe trajno i u ranoj fazi u dalje aktivnosti.

Studenti su puni partneri u upravljanju visokoškolskim obrazovanjem. Ministri primjećuju da nacionalne pravne mjere za osiguranje studentskog učešća uveliko postoje širom Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja. Ministri pozivaju institucije i studentske organizacije da odrede načine kako povećati sadašnju uključenost studenata u upravljanje visokoškolskim obrazovanjem.

Ministri naglašavaju potrebu za adekvatnim uslovima studiranja i života studenata, kako bi oni mogli uspješno završiti studije u odgovarajućem roku, bez prepreka društvenog i ekonomskog porijekla. Ministri naglašavaju i potrebu za uporedivijim podacima o socijalnoj i ekonomskoj situaciji studenata.

Promocija evropske dimenzije visokoškolskog obrazovanja

Ministri primjećuju da se, nakon njihovog poziva iz Praga, razvijaju dodatni moduli, kursevi i nastavni planovi i programi sa evropskim kontekstom.

Ministri primjećuju da su visokoškolske obrazovne institucije preduzele inicijative u raznim evropskim zemljama da objedine svoje akademske resurse i kulturne tradicije radi promovisanja razvoja objedinjenih studijskih programa i zajedničkih diploma na prvom, drugom i trećem nivou.

Štaviše, oni naglašavaju neophodnost osiguranja znatnog vremenskog perioda studija u inostranstvu na programima zajedničke diplome, kao i pravog obezbjeđenja jezičke raznovrsnosti i učenja jezika, tako da studenti mogu ostvariti svoj puni potencijal za evropski identitet, građanstvo i mogućnosti zapošljavanja.

Ministri se slažu da se angažuju na nacionalnom nivou na otklanjanju pravnih prepreka za uspostavljanje i priznavanje tih diploma i da aktivno podrže razvijanje adekvatnog osiguranja kvaliteta objedinjenih nastavnih planova i programa koji vode do zajedničke diplome.

Promovisanje atraktivnosti Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja

Ministri se slažu da treba pojačati atraktivnost i otvorenost Evropskog visokoškolskog obrazovanja. Potvrđuju svoju spremnost da dalje razvijaju programe stipendija za studente iz trećih zemalja.

Ministri izjavljuju da transnacionalnom razmjenom u visokoškolskom obrazovanju treba da upravlja akademski kavalitet i akademske vrijednosti i slažu se da s tim ciljem rade u svim odgovarajućim forumima. U svim prikladnim okolnostima ti forumi bi trebalo da uključe društvene i ekonomske partnere.

Ministri podstiču saradnju sa regijama u drugim dijelovima svijeta otvaranjem bolonjskih seminara i konferencija predstavnicima ovih regija.

Učenje tokom cijelog života

Ministri podvlače važan doprinos visokoškolskog obrazovanja tome da učenje tokom cijelog života postane stvarnost. Oni preduzimaju korake da usklade svoje nacionalne politike da shvate ovaj cilj i traže od institucija visokoškolskog obrazovanja i svih zainteresovanih da pojačaju mogućnosti za učenje tokom cijelog života na nivou visokoškolskog obrazovanja, uključujući priznavanje ranijeg učenja. Naglašavaju da ta akcija mora činiti sastavni dio aktivnosti visokoškolskog obrazovanja.

Ministri štaviše pozivaju one koji rade na okvirima kvalifikacija za Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja da obuhvate širok dijapazon fleksibilnih puteva učenja, mogućnosti i metoda i da pravilno primjenjuju ECTS kredite.

Ministri naglašavaju potrebu za poboljšanjem prilika za građane, u skladu sa njihovim težnjama i sposobnostima, da slijede puteve učenja tokom cijelog života ka visokoškolskom obrazovanju i unutar njega.

Dodatne akcije

Evropsko područje visokoškolskog obrazovanja i Evropsko područje naučnog istraživanja – dva stuba društva zasnovanog na znanju

Svjesni potrebe da se promovišu tješnje veze između EHEA i ERA u Evropi znanja i značaja naučnoistraživačkog rada kao sastavnog dijela visokoškolskog obrazovanja u cijeloj Evropi, ministri smatraju neophodnim da se ide izvan sadašnjeg fokusa na dva glavna ciklusa visokoškolskog obrazovanja i da se uključi nivo doktorata kao treći ciklus u Bolonjskom procesu. Ministri naglašavaju važnost naučnoistraživačkog rada i obuke za njega i promocije interdisciplinarnosti u održavanju i u poboljšanju kvaliteta visokoškolskog obrazovanja i u pojačanju konkurentnosti evropskog visokoškolskog obrazovanja općenitije. Ministri pozivaju na veću mobilnost na doktorskom i postdoktorskom nivou i ohrabruju zainteresovane institucije da povećaju saradnju na doktorskim studijama i obuci mladih naučnih radnika.

Ministri će učiniti neophodan napor da učine evropske institucije visokoškolskog obrazovanja još privlačnijim i djelotvornijim partnerom. Prema tome, ministri od visokoškolskih obrazovnih institucija traže da pojačaju ulogu i relevantnost naučnoistraživačkog rada za tehnološku, društvenu i kulturnu evoluciju i za potrebe društva.

Ministri shvataju da postoje prepreke koje onemogućavaju postizanje ovih ciljeva i njih ne mogu riješiti institucije visokoškolskog obrazovanja same. To zahtijeva jaku podršku, uključujući i finansijsku, i odgovarajuće odluke nacionalnih vlada i evropskih tijela.

I na kraju, ministri izjavljuju da mrežama na doktorskom nivou treba dati podršku za stimulisanje razvoja izvrsnosti i da postanu jedan od simbola Evropskog područja visokoškolskog obrazovanja.

Inventura

Imajući u vidu ciljeve postavljene do 2010. godine, očekuje se da će se uvesti mjere da se izvrši uvid u ostvareni napredak Bolonjskog procesa. Inventura sredinom tog perioda dala bi pouzdane informacije o tome kako proces u stvari napreduje i pružila bi se mogućnost za preduzimanje korektivnih mjera, ako je potrebno.

Ministri zadužuju Grupu za praćenje da organizuje proces inventure na vrijeme za svoj sastanak na vrhu 2005. godine i da preduzmu pripremu detaljnih izvještaja o napretku i primjeni prelaznih prioriteta postavljenih za naredne dvije godine:

- osiguranje kvaliteta
- dvostepeni ciklični sistem
- priznavanje diploma i trajanja studija

Štaviše, zemlje učesnice će biti spremne da dozvole pristup neophodnim informacijama za naučnoistraživački rad o visokoškolskom obrazovanju koje se odnosi na ciljeve Bolonjskog

procesa. Pristup bankama podataka o tekućem naučnoistraživačkom radu i njegovim rezultatima bit će olakšan.

Dalje popratne aktivnosti

Nove članice

Ministri smatraju neophodnim da se prilagodi odredba u Praškom komunikeu o zahtjevima za članstvo na slijedeći način:

Zemlje strane u Evropskoj konvenciji o kulturi će se kvalifikovati za članstvo u Evropskom području visokoškolskog obrazovanja pod uslovom da istovremeno izjave svoju spremnost da slijede i primijene ciljeve Bolonjskog procesa u vlastitim sistemima visokoškolskog obrazovanja. Njihovi zahtjevi treba da sadrže informacije o tome kako će primijeniti principe i ciljeve deklaracije.

Ministri odlučuju da prihvate zahtjeve za članstvo Albanije, Andore, Bosne i Hercegovine, Svete stolice, Rusije, Srbije, Crne Gore, "Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije" i da pozdrave ove države kao nove članice i tako prošire proces na 40 evropskih zemalja.

Ministri priznaju da članstvo u Bolonjskom procesu podrazumijeva znatnu promjenu i reformu u svim zemljama potpisnicama. Oni se slažu da podrže nove zemlje potpisnice u tim promjenama i reformama, ugrađivanjem istih u međusobne rasprave i pomoć, što Bolonjski proces podrazumijeva.

Popratna struktura

Ministri povjeravaju primjenu svih pitanja obuhvaćenih u Komunikeu, ukupno vođenje Bolonjskog procesa i pripremu narednog Ministarskog sastanka Grupi za praćenje, koju će činiti predstavnici svih članica Bolonjskog procesa i Evropske komisije, sa Vijećem Evrope, EUA, EURASHE, ESIB i UNESCO/CEPES kao konsultativnim članovima. Ovom grupom, koja se sastaje najmanje dvaput godišnje, predsjedava Predsjedništvo EU, sa zemljom domaćinom naredne Ministarske konferencije kao potpredsjedavajućim.

Odbor, kojim takođe predsjedava Predsjedništvo EU, nadgleda rad između sastanaka Grupe za praćenje. Odbor se sastoji od predsjedavajućeg, slijedeće zemlje domaćina kao potpredsjedavajućeg, prethodnog i narednog Predsjedništva EU, tri zemlje učesnice koje izabere Grupa za praćenje na jednu godinu, Evropske komisije i, kao konsultativni članovi, Vijeće Evrope, EUA, EURASHE i ESIB. Grupa za praćenje, kao i Odbor, mogu sazivati ad hoc radne grupe, kada prosude da je to neophodno.

Ukupan popratni rad će podržavati Sekretarijat koji će obezbijediti zemlja domaćin naredne Ministarske konferencije.

Na njenom prvom sastanku nakon Berlinske konferencije, od Grupe za praćenje se traži da dalje definiše odgovornosti Odbora i zadatke Sekretarijata.

Radni program 2003.-2005.

Od Grupe za praćenje ministri traže da koordinira aktivnosti za napredak Bolonjskog procesa kako je navedeno u temama i akcijama obuhvaćenim u ovom komuniqueu i da o njima izvijesti na vrijeme za naredni Ministarski sastanak 2005. godine.

Naredna konferencija

Ministri odlučuju da održe narednu konferenciju u gradu Bergenu (Norveška) u maju 2005. godine.